

Mitt Lyriska Husapotek – Birger Sjöberg

Långt från Fridas idyll

En av de bästa annonser jag läst har stått i Läkartidningen. Den återkommer ibland, t ex på den sista sidan i dubbelnumret 30-31 i år.

Den handlar om läkemedlet Zolof. En flicka står i bakgrunden och håller sig förtvivlat om huvudet, hon verkar bära på ett fruktansvärt minne. Strax framför henne står en ung och vuxen kvinna oerhört lik flickan, men hon är strålande glad och är klädd i tröja och jeans i samma färger som flickan bär. Kvinnan är helt enkelt den unga och skadade flickan som vuxen.

Texten lyder: »Nyhet! Ett framsteg i behandlingen av PTSD. Rån, sexuella övergrepp och olycksfall är exempel på traumatiska händelser som kan utlösa posttraumatiskt stresssyndrom (PTSD). Sjukdomen präglas av återkommande, plågsamma minnesbilder och stark ångest. Nu kan PTSD framgångsrikt behandlas med hjälp av Zolof (sertralin).«

Den annonsen glömmar jag inte. Man kan hoppas att den gör nytta när den kopplas till den rekommenderade behandlingen. Traumatiska händelser, plågsamma minnen är det gott om i poesin, till exempel hos Sonja Åkesson, som jag skrev om i en tidigare krönika (Läkartidningen 10/2001).

*Ingen att lita
på utom sig själv
Sig själv!
Ack just den rätta!
(Sagan om Siv)*

När ångest trycker mig själv och jag behöver luft, läser jag raderna ur Birger Sjöbergs diktbok, »Kriser och kransar«: *Må än jag vämjäs, klädd i nyttans pälsar.
Men längtan lättar tyngd och skönhet frälsar.*

Efter »Fridas bok« 1922, som blev en succé med tio upplagor mellan bara 1922 och 1925, när landet drabbades av en Fridafeber som blev omtumlande inte minst för Birger Sjöberg själv. Han blev ombedd att ge sig ut på turnéer kors och tvärs i landet, ungefär som en dåtida Ulf Lundell, med gitarren. Han blev stormad av beundrande folkmassor och gav under enbart 1923 mera än sjuttio offentliga konserter, en stor siffra då för tiden. Överallt måste han be-

segra scenskräcken som plågade honom varje gång han skulle framträda. Vännerna minns hans grå ansikte och vredesutbrotten före konserterna.

Till sist lärde han sig att gå avsidet och knapra på lugnande medel, säger professor Johan Svedjedal i Uppsala som skrivit om honom i den väldiga och fascinerande boken, som är en biografi om hans liv och dikt, »Skrivarens dans«, 1999.

Vänersborg, »Lilla Paris« med Frida som huvudperson, blev en attraktion. Evert Taube vars stjärna började stiga då fick förfrågningar om att sjunga Sjöbergs Fridavisor. Ja, det kom en schlagerfeber över landet, Birger Sjöberg blev en idol, och det långt innan radion kunde sprida visor till folket: radions verksamhet började först 1925.

Hans nästa bok blev romanen »Kvartetten som sprängdes«. Den berättelsen (snarare många berättelsers alla trådar i boken) ger ett mönster som svarar på den brännande frågan om sanning och äkthet. Därmed blir romanen inte bara en skidring av färgstarka figurer utan en övergång till nästa bok, hans största satsning, diktsamlingen »Kriser och kransar«. Där gäller tvärs genom alla hinder begreppet *Självrannsakan*, först för hans egen del och sedan för alla andra i samma svåra tid, så lik vår egen nu i början av 2000-talet: ekonomin med börsspekulationer, skilsmässorna, dyrkandet av materialismen, den hårda arbetsmarknaden. Hur ska man leva sitt liv?

Det är den raka frågan i dikterna som formar boken och smittar av sig på läsaren.

När jag själv i unga år började fundera över livet och livets mening och hittade vägen till poesin, upptäckte jag snart »Kriser och kransar« och blev uppmuntrad av att så många andra poeter, som jag tyckte om att läsa på 1940-talet, också hade fångats av Sjöberg: det var Hjalmar Gullberg, Johannes Edelfelt, Sten Hagliden, Ragnar Thoursie. Men det var för min del inte svartsynen i unga år, med kriget som pågick runt om som drog mig till dikterna, utan viljan att komma till rätta med den tro på livet som »Kriser och kransar« uttryckte. Johan Svedjedal formulerar suveränt saken så:

»Kravet att lära sig acceptera tillvarons krafter är tankefiguren bakom de flesta av dikterna i samlingen. Och den melodi dikterna spelar blir tillsammans en lovsång till livet.«

Som i de folkligt klingande visorna i Frida-diktningen förs resonemang i »Kriser och kransar« om liv och död. De kan vädja till alla som vill ha ordning på oredan i det vanliga livet. Om man grips av ångestens gastkramning och skammens rodnad efter tabbar man gör, finns kraften som skapas i dikter som har likheter med visornas sånger och sättet att där tala:

*Vän, hon sade: Jag är icke döden,
löjet ej, men jag är livet självt.*

*Här hos mig lär nog din tystnad svida,
ängslan göra tiden hård och lång.
Bittra dödsminuter skall du lida,
men ur vanmakt födas ny var gång.*

*Svarta gruvan alstrar, skyddar,
gömmar
sällsam sten med klar och ädel hy.
Mullen, tung och mörk, om blomman
drömmar.
Dröm blir blod och blod blir
blomstersky.
(I ditt allvars famn)*

Sjöbergs metod i samlingen var att med överraskande bilder, som kan höra hemma i andra sammanhang, göra känslor synliga. Allting han skriver om blir dramatiskt på grund av att han gör konkreta bilder och tablåer av känslors svårbeskrivbara utspel.

Under några års ivriga försök att förnya sig och både motiviskt och formellt söka nya vägar ville han göra sig fri från idyllernas schabloner. Han studerade psykoanalytikern Poul Bjerre och experimenterade med en sorts lyrisk teater i »Drömmeriidkarna«, där dikter som blev monologer frigjorde sig ur samtalen vid kaféborden.

Han ändrade planen och omarbetade flera av dikterna för »Kriser och kransar«, som kom till under intensiva arbetsmånader under vintern, sommaren och hösten samma år verket kom ut, bara några veckor efter det att han fått allt klart (1926). Utgivandet var förbrett av hans förlag, Bonniers, och reklamapparat och marknadsföring var beredda att trumma för Sjöbergs nya arbete med succéböckerna »Fridas bok«

och »Fridas andra bok« i minnet några få år tidigare.

För sentida läsare, kritiker och poeter är Sjöbergs ord både manna och beska droppar. Erik Hjalmar Linder skriver i sin Litteraturhistoria om den självprövning och nyorientering som Sjöberg för egen del kände behov av: »Den omsmältning och härdning, den eldprocess som allt det gamla hade gått igenom för att bli som nytt, det vapen som Sjöberg gripit efter för att sprätta upp egna illusioner, hette sanning. Han liknade det vid ett salt och skummande hav i 'Vid mörka stränder', och förklarade att han åt detta hav ville resa sitt altare.«

Så här skriver Sjöberg:
*Skriv med bokstavsstaplar kalla,
Vilka ragla, sammanfalla,
Sesamskrift, som öppnar en port för var
träl.*

*Ryt mig sanning in i blodet,
piska mig i storm till modet,
fradga mig ett bad, som kan stärka min
själ!*

I en ekonomisk kristid med spekulation och aktienedgångar som påtagliga och mätbara spöken hittar Sjöberg ord för allt som plågar honom. Kärleken bedrar och »Amor är den blinde storkassören«. Alla litar på »Hedersman« och han blir avundad och hyllad, men han är en förfälskare vars liv »hänger på en fin raderkniv« (Av raka linjen).

Berömd, men kritisk mot sin berömmelse finns hos honom en ärlighet att attackera allt han tycker illa om. Han tar temperaturen på tidens febrar och förser sina nya dikter med de moderna fraser som hör till den nya ekonomin, teknologin, sociologin, allt som inte kunde komma med i hans Frida-visor.

Johan Svedjedal igen: »Här är börsklippare, flygplan, bilar, fabriker. Det är som om Sjöberg bestämt sig för att vara absolut modern för att öppna ögonen inför det Sverige i förändring som han observerat under de många åren som journalist. Samlingen rymde stora och ambitiösa tidsdikter som Av raka linjen och Konferensman. I den förra fångade Sjöberg den psykologiska dramatiken i tiotalets övermodiga börsklipparekonomi, närd av den ekonomiska oron i det första världskrigets Europa. I den senare utforskade han den kristna trons dilemma. Ska prästen vara stabil ämbetsman eller brinnande apostel, och hur är tron möjlig i en värld av smärta?«

Det finns personligt material i dikterna man tycker sig känna igen hos honom, och det finns påfallande likheter med vår egen tid. Hela verket har i dagarna kommit ut i en ny upplaga som

FOTO: PRESENS BILD

Birger Sjöberg med gitarren, 1923.

man kan köpa som vanlig bok men också på nätet. Adressen är www.lyrik.nu

Där kan man läsa hela verket med Johan Svedjedals nya efterord, som jag nyss citerade. Det är Malmöförlaget Kolibri som ger ut nyskrivna dikter på nätet, men emellanåt kommer alltså klassiker att ges ut.

Det är inte många år mellan Frida-diktningen och »Kriser och kransar«, men det är en avgrund mellan idyllen där och realismen i det senare verket. Intressant är att jämföra; här den sista strofen i visan »Fjärilen på Haga«, poeten är ute med Frida på en båtutur: *Jag mig betvingade och sakta gnlade, och böljan spolade och gungade vår båt i sommarns vind. Då kom en fjärl fladdrande, som solade sig vit och skön tätt intill Fridas kind i avsikt att förtjusa och behaga ... Han hälsade från fjärilen på Haga.*

I dikten »I ditt allvars famn« gäller det också en roddtur men utan den Frida han kände för hundra år sedan och vars namn var Karin Lustine i det Vänersborg som nu verkade ligga på en annan planet: *Jag på Sällskapssjön galärslavspråmar rodde, kedjad vid en festlig rad. Tappat solsken drucko vi i åmar under tinder, toner, blom och blad.*

*Fångar – två och två – en man, en
kvinna,*

*trälade i skummet över grund,
gungade, där sällskapsskämten brinna
irrblosslikt i stundom öde sund.*

»Kriser och kransar« kom ut tre år före antologin »Fem unga« och sex år före Gunnar Ekelöfs debut med »Sent på jorden« och har ansetts som dörröppningen till den litterära modernismen i Sverige. »Och visst fungerade den så genom sin våldsamma förtätning och sitt djärva bildspråk – skapat av en författare som av allt att döma inte var särskilt orienterad i den dåtida internationella modernismen«, skriver Svedjedal.

Nej, om han inte var orienterad på det sättet, så var han något annat och märkligare: en genuin begåvning som fann egna vägar för sin oro, självkritik, språkförnyelsen, djärvheten, samhälls- och samtidskritiken, som inneslöt tidens materialism och girighet och ringaktningen av andliga värden.

KRÖNIKÖR: Carl Magnus von Seth